

Lagutskottets betänkande

1978/79:15

med anledning av motion om en snabbare dödsboavveckling

Motionen

I motionen 1978/79:1197 av Anna Eliasson (c) och Gösta Andersson (c) yrkas att riksdagen beslutar att hos regeringen begära en utredning om åtgärder med syfte att åstadkomma en snabbare dödsboavveckling och stärka sambandet mellan ägande och brukande inom jord- och skogsbruket.

Motionärerna framhåller att i dag kan dödsbon, som förblir oskiftade, under avsevärd tid som juridisk form utgöra problem för ett produktivt och uthålligt jord- och skogsbruk. I synnerhet gäller detta skogsbruket. Det förekommer i betydande utsträckning att skötsel, avverkning och nyplantering eftersätts, vilket innebär att markens produktionsförmåga utnyttjas dåligt. Detta står i strid med strävandena till resurshushållning och det skogspolitiskt betingade behovet av ett ökat råvaruuttag. Dödsbona kan enligt motionärerna också bidra till en uttunning av befolkningsunderlaget i en bygd i de fall ingen delägare är bosatt på fastigheten. Dessutom kan de medverka till ägosplittring. Härtill kommer att i ett dödsbo samtliga delägare måste vara överens för att beslut skall fattas. Det innebär att beslut exempelvis i fråga om investeringar försvåras, vilket kan vara ett besvärande hinder för en delägare som vill åstadkomma ett rationellt och bärkraftigt företag. Komplikationer uppstår även för deltagandet i samfälligheter och ekonomiska föreningar.

Motionärerna anser mot bakgrund av det anförda att det finns skäl att ifrågasätta det berättigade i att dödsbon behålls oskiftade under så lång tid och i sådan omfattning som för närvarande är fallet. Med den vikt motionärerna vill lägga vid ett ökat samband mellan ägande och brukande bör arvskiten i större utsträckning ske inom en tidrymd som kan anses vara normal för att klara dödsboavvecklingen. Motionärerna anser att frågan om en snabbare dödsboavveckling bör bli föremål för en förutsättningslös utredning.

Gällande rätt

Enligt gällande rätt finns inte något hinder mot att dödsbon förblir oskiftade under längre tid, även om utgångspunkten för ärvdabalkens regler om dödsbon kan sägas vara att ett dödsbo skall bestå endast under en övergångstid. Även efter ett arvskifte kan gemenskapen mellan delägarna i ett dödsbo fortsätta genom att delägarna tillsammans blir ägare till egendom som har ingått i boet.

I syfte att förhindra att dödsbon förblir oskiftade endast av skattetekniska

skäl infördes med giltighet fr. o. m. den 1 januari 1968 särskilda beskattningsregler för större dödsbon (53 § 3 mom. kommunalskattelagen). I fråga om sådana dödsbon skall bestämmelserna om handelsbolag tillämpas från och med det taxeringsår som följer närmast efter det fjärde kalenderåret efter det kalenderår, då dödsfallet inträffade. Detta innebär att dödsboet inte taxeras, utan dess inkomst och förmögenhet påförs delägarna med de belopp som motsvarar varje delägars andel i boet. Dessa särskilda skatteregler gäller dödsbon med en skattepliktig förmögenhet överstigande 100 000 kr. eller en till statlig inkomstskatt högre taxerad inkomst än 10 000 kr. Som delägars andel i boet skall anses vad enligt lag och testamente belöper på honom av boets inkomst och förmögenhet. Riksskatteverket kan i särskilda fall medge dispens från bestämmelserna. Antalet dispensärenden per år har varit rätt konstant. År 1977 uppgick antalet dispensärenden till 30. Praxis i ärendena är med hänsyn till förarbetena restriktiv.

Tidigare riksdagsbehandling

Frågan om avveckling av dödsbon, som äger jordbruks- och skogsbruksfastigheter, behandlades av riksdagen under hösten 1978 med anledning av ett motionsyrkande (1977/78:1000) av samma innebörd som det nu ifrågasatt. Utskottet konstaterade i sitt betänkande (LU 1978/79:2) att dödsboägandet av jordbruks- och skogsbruksfastigheter under senare år fört med sig betydande problem. Bl. a. hade den nödvändiga rationaliseringsverksamheten försvårats och myndigheternas möjligheter att ingripa i naturvårdande och skogsvårdande syfte minskat. Utskottet erinrade vidare om att nämnda svårigheter lett till att en utredning tillsatts för att pröva frågan om ställföreträdare för dödsbon (se vidare nästa avsnitt). Utskottet anförde vidare följande.

Utskottet vill för sin del framhålla att flera av de olägenheter som dödsboägandet medför kan antas försvinna som ett resultat av de förslag som utredningen om ställföreträdare för dödsbon väntas komma att lägga fram. Vissa nackdelar kan dock inte undanröjas genom förordnande av ställföreträdare. Bl. a. motverkar ett fortsatt dödsboäggande det allmänna intresset av att jordbruksmark innehas av aktiva brukare. Utskottet kan därför ansluta sig till jordförvärvsutredningens och motionärernas ståndpunkt att frågan om en begränsning av dödsbos innehav av sådan mark nu bör närmare utredas. Utskottet vill emellertid stryka under att skäl kan anföras för att även behålla jordbruksmark oskiftad under en inte alltför begränsad tid. Sålunda kan – såsom motionärerna påpekat – det vara nödvändigt att behålla dödsbo oskiftat för att ge minderåriga barn till den avlidne möjlighet att ta över verksamheten. Förhållandena i boet kan också vara sådana att dödsbogenskapen är en förutsättning för att en släktgård skall kunna behållas inom familjen.

Utskottet hänvisade därefter till att i lagrådsremissen beträffande ny jordförvärvslag aviserats att frågan om dödsbons rätt att under obegränsad tid behålla jordbruksfastigheter skulle bli föremål för utredning. Utskottet utgick

från att med uttrycket jordbruksfastighet även avsågs skogsbruksfastighet. Utskottet anförde vidare.

Utskottet vill också framhålla att om dödsbon upplöses och ersätts av samägande mellan de tidigare dödsbodelägarna uppnås inte någon förbättring. Utredningen bör därför även pröva möjligheten att begränsa sådant samägande av jordbruksmark. Slutligen vill utskottet stryka under att en prövning av frågan om under vilka förutsättningar en tvångsmässig avveckling av dödsbon skall kunna medges kommer att medföra från olika synpunkter känsliga avvägningsproblem. Utskottet anser det därför angeläget att utredningen får en parlamentarisk sammansättning. Vad utskottet nu anfört med anledning av motionen bör ges regeringen till känna.

Utskottets hemställan bifölls av riksdagen (rskr 1978/79:6).

Utredningen (Ju 1977:07) om ställföreträdare för dödsbo i vissa fall

Med hänsyn till de olägenheter som kan uppkomma när fastigheter ägs av dödsbon eller med samägenderätt tillkallades år 1977 en särskild utredningsman som fick i uppdrag att utreda frågan om ställföreträdare för dödsbo i vissa fall m. m. Enligt direktiven (Dir. 1977:13) går uppdraget främst ut på att komplettera de nuvarande reglerna om boutredningsman med regler om ställföreträdare i fall då ett dödsbo äger fastighet. Härvid skall bl. a. övervägas om företrädare alltid bör utses i dessa fall eller om begränsning bör ske till sådana situationer då jordbruk eller skogsbruk bedrivs på fastigheten (jordbruksfastighet).

Tilläggsdirektiv

Med anledning av bl. a. den ovannämnda riksdagsskrivelsen har regeringen den 8 februari 1979 utfärdat tilläggsdirektiv för utredningen. I direktiven tas upp problemen om avveckling av dödsbons fastighetsinnehav och upplösning av samägande. Enligt direktiven skall utredningen vidare pröva frågor om inskränkningar i rätten att genom testamente fritt förvärva jordbruksfastighet och om tillståndsplikt vid förvärv av ideell andel i dödsbo som äger jordbruksfastighet.

När det gäller begränsningen av dödsbos innehav av jordbruksfastighet anförs i direktiven följande.

Utgångspunkten bör vara att delägarna i boet skall ha en inte alltför snävt utmätt frist till sitt förfogande för att upplösa dödsboet eller i varje fall avveckla fastighetsinnehavet. I vissa fall bör emellertid ett dödsbo kunna bestå oskiftat och ha kvar fastigheten även under längre tid. Som lagutskottet har påpekat kan det sålunda vara nödvändigt att behålla ett dödsbo oskiftat för att ge minderåriga barn till den avlidne möjlighet att ta över verksamheten. Förhållandena i dödsboet kan enligt utskottet också vara sådana att dödsbogemenskapen är en förutsättning för att en släktgård skall kunna bevaras inom familjen. Även andra skäl kan åberopas för att en jordbruks-

fastighet behålls av ett dödsbo under en inte alltför begränsad tid. Bl. a. kan det ha betydelse om fastigheten är utarrenderad när dödsfallet ägde rum.

Med hänsyn till det sagda kan det vara lämpligt att ställa upp en huvudregel om att en jordbruksfastighet som innehas av ett dödsbo bör skiftas eller överlåtas när en viss bestämd avvecklingsfrist har gått ut, men öppna möjlighet att låta innehavet bestå för en längre tid när särskilda skäl föreligger. Det är emellertid tänkbart att man kan nöja sig med att införa en befogenhet för en företrädare för det allmänna att påkalla att fastighetsinnehavet avvecklas i fall då det föreligger särskilda olägenheter. Det är angeläget att regleringen utformas så att den ger så god ledning som möjligt för tillämpningen. De situationer då dödsbon vid lagstiftningens ikraftträdande innehar jordbruksmark bör uppmärksammas särskilt.

En överlåtelse eller ett skifte av fastigheten måste givetvis stå i överensstämmelse med jordförvärvslagstiftningen och annan lagstiftning om fastighetsförvärv för att kunna godtas. ---

Kan inte dödsbodelägarerna förmås att godvilligt avhända dödsboet äganderätten till fastigheten när en avveckling av fastighetsinnehavet är påkallad, måste en tvångsmässig avveckling kunna komma till stånd. Olika möjligheter står härvid till buds. En lösning kan vara att vid vite ålägga dödsboet att överföra fastigheten på godtagbara ägare. I sista hand kan tvångsförsäljning behöva tillgripas.

En lagstiftning som begränsar rätten för dödsbo att inneha jordbruksfastighet kan medföra ett behov från det allmännas sid av en samlad överblick över de jordbruksfastigheter som ägs av dödsbon. Det bör undersökas hur en sådan överblick kan erhållas på ett så enkelt sätt som möjligt. Också i övrigt bör förslag lämnas om administrationen av den reglering som föreslås. De kostnader som kan följa med förslaget bör uppskattas och redovisas.

Beträffande därefter frågan hur man lämpligen hindrar att dödsbogenskapen i fråga om fastigheter ersätts av samäganderätt uttalas i direktiven att utredningen bör pröva, om man bör införa ett krav på tillstånd enligt jordförvärvslagstiftningen för att förvärv genom arvskifte skall bli giltigt till den del två eller flera personer gemensamt tillskiftas en jordbruksfastighet. Också andra förfaranden varigenom man kringgår ett förbud för dödsbo att under längre tid inneha en fastighet bör uppmärksammas av utredningen, t. ex. försäljning av fastigheten från dödsboet till flera delägare. Departementschefen understryker att det förhållandet att tillståndskrav införs givetvis inte betyder att samägande inte skulle få förekomma.

Vidare framhåller departementschefen att man genom ett krav på tillstånd för vissa förvärv genom arvskifte inte kan komma till rätta med redan existerande fall där tidigare dödsbodelägare tillsammans äger en jordbruksfastighet. För dessa fall får därför övervägas andra åtgärder, i den mån det påkallas av uppkomna olägenheter. Till undvikande av missförstånd tillägger departementschefen att samägande av jordbruksfastigheter som inte har samband med den tidigare ägarens dödsfall bör falla utanför det nu aktuella utredningsuppdraget.

Avslutningsvis understryker departementschefen att prövningen av de frågor som tagits upp i direktiven kräver delvis känsliga avvägningar mellan

skilda intressen. Utredningsarbetet skall därför i fortsättningen, såsom riksdagen förordat, bedrivas i en kommitté med parlamentariskt inslag.

Utskottet

I motionen yrkas att riksdagen skall hos regeringen begära att en utredning tillsätts med uppdrag att lägga fram förslag till åtgärder som syftar till en snabbare avveckling av dödsbon och till ett stärkt samband mellan ägande och brukande i fråga om jordbruksfastigheter.

Utskottet behandlade under hösten 1978 ett liknande motionsyrkande. I sitt betänkande (LU 1978/79:2) underströk utskottet att dödsboägandet av jordbruksfastigheter under senare år fört med sig betydande problem. Utskottet framhöll vidare att en del av de olägenheter som dödsboägandet medförde kunde antas försvinna som ett resultat av de förslag som utredningen om ställföreträdare för dödsbo väntades komma att lägga fram. Vissa nackdelar kunde dock inte undanröjas genom förordnande av ställföreträdare. Bl. a. motverkade ett fortsatt dödsboägande det allmänna intresset av att jordbruksmark innehades av aktiva brukare. Utskottet ansåg därför att frågan om en begränsning av dödsbos innehav av jordbruksmark borde närmare utredas. Enligt utskottets mening borde vidare utredas frågan om en begränsning av sådant samägande som uppkommer genom att dödsbo upplöses och ersätts av samägande mellan de tidigare dödsbodelägarna. Med hänsyn till de känsliga avvägningsproblem som utredningen skulle komma att medföra ansåg utskottet det vidare angeläget att den önskade utredningen fick en parlamentarisk sammansättning. Vad utskottet sålunda anförde med anledning av motionen gav riksdagen som sin mening regeringen till känna.

Regeringen har därefter genom tilläggsdirektiv den 8 februari 1979 gett utredningen om ställföreträdare för dödsbo i uppdrag att bl. a. utreda frågorna om hur en begränsning av dödsbos innehav av jordbruksfastigheter skall ske och hur man skall förhindra att dödsbogemenskapen ersätts av samäganderätt. I direktiven utsägs vidare att utredningsarbetet i fortsättningen skall bedrivas i en kommitté med parlamentariskt inslag.

Utskottet hälsar med tillfredsställelse att den av riksdagen begärda utredningen om en begränsning av dödsbos innehav av jordbruksfastigheter nu kommer till stånd. Genom de utfärdade utredningsdirektiven har motionens syfte blivit tillgodosett. Motionen påkallar därför inte någon riksdagens åtgärd.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motionen 1978/79:1197.

Stockholm den 20 mars 1979

På lagutskottets vägnar
IVAN SVANSTRÖM

Närvarande: Ivan Svanström (c), Lennart Andersson (s), Inger Lindquist (m)*, Stig Olsson (s)*, Martin Olsson (c), Elvy Nilsson (s)*, Sonja Fredgardh (c), Åke Gillström (s), Marianne Karlsson (c), Owe Andréasson (s), Anne-Marie Gustafsson (c), Bengt Silfverstrand (s), Joakim Ollén (m)*, Birgitta Johansson (s) och Margot Håkansson (fp).

*Ej närvarande vid betänkandets justering.